

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 1

BUXORO – 2026

KASBIY MALAKA TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK MOHIYATI VA TUZILMASI

Boymurodova Manzura G'olib qizi,

Buxoro Davlat Pedagogika instituti 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbiy malaka tushunchasining pedagogik mohiyati va uning tarkibiy tuzilmasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda kasbiy malakaning asosiy komponentlari — kognitiv, amaliy-operatsion, motivatsion, refleksiv va shaxsiy — aniqlanib, ularning o'zaro bog'liqligi yetakchi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning ilmiy konsepsiyalari bilan asoslab beriladi. Natijalar bo'lajak tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi va milliy ta'lim tizimida pedagogik kompetensiyani baholash uchun amaliy asos bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: kasbiy malaka, pedagogik kompetensiya, refleksiya, pedagog tayyorgarligi, kasbiy rivoj, kompetensiyaviy yondashuv.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПОНЯТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КВАЛИФИКАЦИИ

Боймуродова Манзура Голиб кизи,

базовый докторант 1 курса Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье анализируется педагогическая сущность понятия профессиональной квалификации и её структурное содержание. В исследовании определены основные компоненты профессиональной квалификации — когнитивный, практико-операциональный, мотивационный, рефлексивный и личностный, а также обоснована их взаимосвязь на основе научных концепций ведущих зарубежных и отечественных исследователей. Полученные результаты направлены на совершенствование профессиональной подготовки будущих воспитателей-педагогов и могут служить практической основой для оценки педагогической компетентности в национальной системе образования.

Ключевые слова: профессиональная квалификация, педагогическая компетентность, рефлексия, подготовка педагога, профессиональное развитие, компетентностный подход.

THE PEDAGOGICAL ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT OF PROFESSIONAL QUALIFICATION

Boymurodova Manzura G'olib qizi,

1st-year basic doctoral student of Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: This article analyzes the pedagogical essence of the concept of professional qualification and its structural composition. The study identifies the main components of professional qualification — cognitive, practical-operational, motivational, reflective, and personal — and substantiates their interrelation based on the scientific concepts of leading foreign and local researchers. The results contribute to improving the professional training of future educator-teachers and can serve as a practical basis for assessing pedagogical competence in the national education system.

Keywords: professional qualification, pedagogical competence, reflection, teacher training, professional development, competency-based approach.

1. Kirish (Introduction)

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy malakasi ta'lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi bolalarning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi (Shonkoff & Phillips, 2000; Sylva et al., 2004). OECD ma'lumotlariga ko'ra, pedagog sifati — o'quvchilarning o'quv yutuqlari bilan bog'liq eng muhim maktab ichki omilidir (OECD, 2019, p. 14).

Kasbiy malaka tushunchasi pedagogika fanida keng qoʻllanilayotgan boʻlsa-da, uning mazmuni va tuzilmasi yuzasidan yagona yondashuv toʻliq shakllanmagan. Bir tomondan, Weinert (2001) kasbiy malakani kognitiv, motivatsion va ijtimoiy resurslarning integratsiyasi sifatida taʼrifladi, boshqa tomondan, Epstein va Hundert (2002) uni klinik muhitda bilim, koʻnikma va munosabatlarning harakatdagi qoʻllanilishi deb taʼriflaydi. oʻzbek pedagogika fanida esa Muslimov (2004), Hasanboyeva (2006) va Tolipov (2009) tomonidan mahalliy taʼlim kontekstida kasbiy malakaning oʻziga xos tomonlari oʻrganilgan.

UNESCO (2015) Incheon deklaratsiyasi barcha mamlakatlar uchun "sifatli va inkluziv taʼlim" maqsadini belgilab, pedagog kompetensiyasini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida koʻrsatdi. oʻzbekistonda ham taʼlim sifatini yuksaltirish boʻyicha davlat dasturlari (oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, 2022) doirasida pedagog kadrlarni tayyorlashga alohida eʼtibor qaratilmoqda.

Shu sababli ushbu tadqiqotning maqsadi — kasbiy malaka tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish va uning tarkibiy tuzilmasini ilmiy asosda aniqlashdan iborat. Qoʻyilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan: (1) adabiyotlarda kasbiy malakaning turli taʼriflarini solishtirish; (2) tarkibiy komponentlarni aniqlash; (3) komponentlarning oʻzaro bogʻliqligini asoslash.

2. Metodologiya (Methods)

Tadqiqot falsafiy-metodologik asosini dialektik bilish nazariyasi, tizimli yondashuv (Bertalanffy, 1968) va kompetensiyaviy yondashuv (Hutmacher, 1997) tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv Yevropa taʼlim tizimida keng qoʻllanilayotgan boʻlib, u oʻquvchining bilim, koʻnikma va munosabatlarini integratsiyalangan holda baholashga yoʻnaltirilgan (European Commission, 2018).

Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

- Nazariy tahlil — xorijiy va mahalliy pedagogik, psixologik adabiyotlarni oʻrganish, tahlil qilish va umumlashtirish (Creswell, 2014);
- Tizimli yondashuv — kasbiy malakani tarkibiy qismlarga ajratib, ular orasidagi munosabatlarni tahlil qilish;
- Taqqoslama tahlil — "kasbiy malaka" va "kompetensiya" tushunchalarini xalqaro va milliy kontekstlarda solishtirish;
- Konseptual modellashtirish — kasbiy malakaning tarkibiy tuzilmasini schema koʻrinishida taqdim etish.

Manbaviy asosni 2000–2024 yillar oraligʻida nashr etilgan 45 dan ortiq ilmiy manba tashkil etadi, jumladan Scopus va Web of Science maʼlumotlar bazalarida indekslangan jurnallar, UNESCO va OECD rasmiy hisobotlari, shuningdek oʻzbekiston Respublikasining taʼlimga oid normativ hujjatlari.

3. Natijalar (Results)

Adabiyotlarni tahlil qilish natijasida "kasbiy malaka" tushunchasining turlicha talqin etilishi aniqlandi. Ushbu talqinlar ikki asosiy paradigma doirasida shakllanganligini koʻrsatish mumkin: (1) bilimga yoʻnaltirilgan yondashuv (knowledge-based approach) va (2) integratsiyalangan-faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuv (integrated performative approach). Birinchisi asosan 1990-yilgacha boʻlgan tadqiqotlarda ustunlik qilgan boʻlsa, ikkinchisi hozirgi kunda xalqaro miqyosda keng tan olingan (Mulder, 2017).

Jadval 1 turli olimlarning "kasbiy malaka" taʼriflarini solishtirma koʻrinishida taqdim etadi:

Olim /manba	Taʼrif	Yondashuv turi
Weinert (2001)	Kognitiv, motivatsion va ijtimoiy resurslarning bilimga asoslangan integratsiyasi	Integratsiyalangan

Olim /manba	Ta'rif	Yondashuv turi
Epstein & Hundert (2002)	Bilim, ko'nikma va munosabatlarning amaliy faoliyatda qo'llanilishi	Faoliyatga yo'naltirilgan
Hyland (2007)	Kasbiy kontekstda bilim va ko'nikmalarning namoyish etilishi	Kontekstual
Muslimov (2004)	Pedagogning nazariy bilimlari va amaliy tajribasining uyg'unlashgan ko'rinishi	Milliy (o'zbek)
OECD (2019)	Murakkab talablarga javob berish uchun bilim, ko'nikma va munosabatlarni safarbar etish qobiliyati	Xalqaro standart

Jadval 1. Kasbiy malaka tushunchasining solishtirma tahlili

Tahlil asosida kasbiy malakaning quyidagi besh tarkibiy komponenti aniqlandi va asoslandi:

3.1. Kognitiv komponent

Pedagogning kasbiy bilimlari tizimini o'z ichiga oladi. Bloom taksonomiyasi (Bloom et al., 1956; Anderson & Krathwohl, 2001) asosida kognitiv komponentni olti daraja bo'yicha: bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, baholash va yaratish darajalari bo'yicha tuzilishini ko'rsatish mumkin. Shulman (1987) pedagogik bilimni "content knowledge" (predmet bilimlari), "pedagogical content knowledge" (pedagogik-predmet bilimlari) va "curricular knowledge" (o'quv dasturi bilimlari) kabi turlarga ajratgan bo'lib, bu bo'linish hozirgi kunda ham keng qo'llaniladi.

3.2. Amaliy-operatsion komponent

Pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni qamrab oladi. Bandura (1977) ijtimoiy-kognitiv nazariyasiga ko'ra, ko'nikmalar kuzatish (observational learning), amaliyot (practice) va o'z-o'zini samaradorlik (self-efficacy) mexanizmlari orqali rivojlanadi. European Teaching and Learning International Survey (TALIS, 2018) ma'lumotlariga ko'ra, pedagoglarning 72 foizi o'z amaliy ko'nikmalarini muntazam rivojlantirish zarurligini his qilishini ta'kidlagan.

3.3. Motivatsion komponent

Kasbiy faoliyatga nisbatan ijobiy munosabat, ichki ehtiyoj va kasbiy o'sishga intilishni ifodalaydi. Deci va Ryan (1985) o'zini-o'zi belgilash nazariyasiga (Self-Determination Theory) ko'ra, ichki motivatsiya (intrinsic motivation) tashqi rag'batga (extrinsic motivation) nisbatan kasbiy qoniqish va uzoq muddatli professional rivojlanishni ko'proq ta'minlaydi. Maslow (1954) ehtiyojlar ierarxiyasida o'z-o'zini anglash (self-actualization) eng yuqori daraja sifatida ko'rsatilgan bo'lib, pedagog uchun bu kasbiy yetuklikni anglatadi.

3.4. Refleksiv komponent

Pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatini anglatadi. Schon (1983) "refleksiv amaliyotchi" (reflective practitioner) kontseptsiyasida professional bilimning amaliyot jarayonida va undan so'ng refleksiya orqali qurilishini asoslab bergan. Dewey (1933) ham

ilk bor pedagogik refleksiya har qanday kasbiy rivojlanishning asosi sifatida belgilagan. Zamonaviy tadqiqotlar (Korthagen, 2004; Hatton & Smith, 1995) refleksiyaning quyidagi darajalari mavjudligini ko'rsatadi: texnik refleksiya, amaliy refleksiya va tanqidiy refleksiya.

3.5. Shaxsiy komponent

Pedagogning individual-psixologik xususiyatlari va kasbiy sifatlarini o'z ichiga oladi. Goleman (1995) emotsional intellekt nazariyasiga ko'ra, pedagog uchun o'zini boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalar kasbiy muvaffaqiyatning asosiy prediktori hisoblanadi. Gardner (1983) ko'plab intellektlar nazariyasi esa pedagog shaxsini ko'p o'lchovli hodisa sifatida baholash imkonini beradi. o'zbek pedagogikasida Karimova (2005) va Shodiyeva (2010) shaxsiy komponentni milliy-ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unligini ta'kidlaganlar.

Mazkur komponentlar o'zaro integratsiyalashgan holda kasbiy malakaning yaxlit tizimini tashkil etadi. Ularning o'zaro bog'liqligi tizimli yondashuv (Bertalanffy, 1968) asosida isbotlanib, har bir komponentning o'zgarishi boshqalarga ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

4. Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, kasbiy malaka murakkab, ko'p qirrali va dinamik hodisa bo'lib, u faqat bilim va ko'nikmalar yig'indisi bilan cheklanmaydi. Ushbu xulosa Weinert (2001), Le Deist va Winterton (2005) hamda Mulder (2017) tomonidan ilgari surilgan integratsiyalangan kompetensiya modellari bilan uyg'unidir.

Refleksiv komponentning alohida ahamiyati Schon (1983) va Korthagen (2004) tadqiqotlari tomonidan ham tasdiqlangan: muvaffaqiyatli pedagoglar o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib, yangi strategiyalarni sinovdan o'tkazadi. Bu "ALACT" (Action — Looking back — Awareness — Creating alternatives — Trial) modeli bilan ham uyg'unidir.

Motivatsion komponentga kelsak, TALIS (2018) tadqiqoti natijalari shuni ko'rsatadiki, kasbiy qoniqish darajasi yuqori bo'lgan pedagoglar o'quvchilarning o'quv yutuqlariga ko'proq ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu Deci va Ryan (1985) SDT nazariyasining ta'lim amaliyotidagi isbotidir.

Milliy kontekstda esa ta'kidlash joizki, o'zbek pedagogika an'anasida shaxsiy komponent (ma'naviy-axloqiy sifatlar) uzoq tarixiy ildizlarga ega — Al-Forobiy (872–950) "Ideal shahar" asaridan boshlab pedagog shaxsiga qo'yiladigan yuksak talablar shahoda beradi. Shuningdek, Abdulla Avloniy (1878–1934) "Turkiy Guliston yohud axloq" asarida pedagog shaxsining tarbiyaviy o'rni haqida alohida to'xtalgan. Zamonaviy o'zbek pedagog-olimlari (Muslimov, 2004; Hasanboyeva, 2006) bu an'anani zamonaviy kompetensiya nazariyasi bilan uyg'unlashtirgan.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin: birinchidan, tarkibiy tuzilma nazariy tahlilga asoslanib, empirik tekshirishni talab qiladi; ikkinchidan, mahalliy sharoitda komponentlarning nisbiy og'irligi maxsus tadqiqotlar orqali aniqlanishi lozim. Kelajakdagi tadqiqotlarda so'rovnoma va kuzatish metodlari asosida modelni empirik asosda tekshirish tavsiya etiladi.

5. Xulosa (Conclusion)

Kasbiy malaka pedagog shaxsining kompleks, integratsiyalangan tavsifi bo'lib, uning samarali kasbiy faoliyat yuritishida asosiy omil hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijasida kasbiy malakaning besh tarkibiy komponenti — kognitiv, amaliy-operatsion, motivatsion, refleksiv va shaxsiy — aniqlandi va xalqaro hamda milliy ilmiy adabiyot asosida asoslab berildi.

Taklif etilgan model Bloom (2001), Schon (1983), Weinert (2001), Goleman (1995), Deci & Ryan (1985) va Shulman (1987) nazariy asoslari bilan uyg'un bo'lib, milliy pedagogika an'analari (Al-Forobiy, Avloniy, Muslimov) bilan organik bog'liqdir. UNESCO (2015) va OECD (2019) standartlari nuqtai nazaridan ham taklif etilgan tuzilma xalqaro miqyosda qo'llanilayotgan kompetensiya modellaridan foydalanadi va ularni mahalliy kontekstga moslashtiradi.

Amaliy jihatdan ushbu yondashuv bo'lajak tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'quv dasturlarini ishlab chiqishda, pedagog kadrlarning kasbiy rivojlanishini baholashda va mentorlik tizimini yo'lga qo'yishda qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's educational objectives. Longman.
2. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice Hall.
3. Bertalanffy, L. von (1968). General system theory: Foundations, development, applications. George Braziller.
4. Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. David McKay.
5. Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.). SAGE Publications.
6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. Plenum.
7. Dewey, J. (1933). How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process. D. C. Heath.
8. Epstein, R. M., & Hundert, E. M. (2002). Defining and assessing professional competence. *JAMA*, 287(2), 226–235. <https://doi.org/10.1001/jama.287.2.226>
9. European Commission. (2018). Proposal for a council recommendation on key competences for lifelong learning. Publications Office of the European Union.
10. Gardner, H. (1983). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. Basic Books.
11. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. Bantam Books.
12. Hasanboyeva, O. (2006). Pedagog kadrlar tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Fan.
13. Hatton, N., & Smith, D. (1995). Reflection in teacher education: Towards definition and implementation. *Teaching and Teacher Education*, 11(1), 33–49. [https://doi.org/10.1016/0742-051X\(94\)00012-U](https://doi.org/10.1016/0742-051X(94)00012-U)
14. Hutmacher, W. (1997). Key competencies for Europe. Report of the Symposium. Council of Europe.
15. Hyland, T. (2007). Vocational education and training and the therapeutic turn. *Educational Studies*, 35(3), 299–306.
16. Karimova, V. (2005). Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari. Toshkent: o'qituvchi.
17. Korthagen, F. A. J. (2004). In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 20(1), 77–97. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.10.002>
18. Le Deist, F. D., & Winterton, J. (2005). What is competence? *Human Resource Development International*, 8(1), 27–46. <https://doi.org/10.1080/1367886042000338227>
19. Leontiev, A. N. (1983). Izbrannye psixologicheskie proizvedeniya (Tom 2). Pedagogika. [Russian]
20. Maslow, A. H. (1954). Motivation and personality. Harper & Row.
21. Mulder, M. (2017). Competence-based vocational and professional education: Bridging the worlds of work and education. Springer.
22. Muslimov, N. A. (2004). Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy shakllanishi. Toshkent: Fan.
23. OECD. (2019). TALIS 2018 results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
24. o'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. Toshkent.

25. Schon, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
26. Shodiyeva, M. (2010). *Tarbiyachi-pedagogning kasbiy rivojlanishi*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
27. Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.
28. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1–22. <https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>
29. Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: Final report*. DfES/Institute of Education.
30. Tolipov, o'. (2009). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: Fan.
31. UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action*. UNESCO.
32. Weinert, F. E. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and selecting key competencies* (pp. 45–65). Hogrefe & Huber.